

MAYO - AGOSTO 1989 - N° 286

ISSN 0048 3489

Ca dokumento esas enretigata da Ronald Bijtenhoorn ☐
www.bijtenhoorn.nl

PROGRESO

Progreso fondesis da Profesoro Louis Couturat.
Collège de France, en 1908. Ol konsakresas a la
propago, a la libera diskuto ed a la konstanta
perfektigo di la Linguo Internaciona. Progreso
editesas kom la oficala organo di la

UNIONO POR LA LINGUO INTERNACIONA
IDO

UNIONO POR LA LINGUO INTERNACIONA

MEMBRO - KONTRIBUTI

Sro Franz Regnier agas kom Kasero dil Uniono e responsas la recevo e kon-tado di abon-pagi.

Membro-kontributo yarala, od abono a Progreso sen membreso dil Uniono, esas: 20 suisa franki, o **prefereble 500 belga franki**, pagenda a Landal Reprezen-tero o direte a : Uniono por la Linguo Internaciona Ido, 16 B, Ville du Bois, 6690 Vielsalm, Belgia.

Abonpagi povas esar pagata aden la konto dil Uniono: C.G.E.R. (Caisse Générale d'Epargne et de Retraite) Konto-numero 001-1329220-08 en 6690 Vielsalm, Belgia o per internaciona postala-mandato.

LANDAL REPRESENTERI

- Andora:* Robert Castello, Ido-Konsul-Servo, carrer Alzinaret 2, 1°, 2^a, *Andorra-la-Vella* (Pyr.)
- Anglia:* Tom Lang (redaktero di *Ido-Vivo* e kasero ILSGB), 2 Ben-tham Way, Staincross, *Barnsley*, South Yorkshire, S75 5QA
Niklas ApGlyn, 10 Heol Salop-Penarth de Morgannwg.
CF6 1HG Wals (libri)
David Weston, 24 Nunn Street, *Leek, Staffs.*, ST13 8EA
- Belgia:* Jacques Bol, 80 chaussée des Gaulois, 1300 *Wavre*,
Check-Nr. 000-0748184-23
- Francia:* Roger Moureaux, prof., 18, rue Emile Ecuyer,
F 01100 *Oyonnax*, postcheck-konto 32683-N Dijon
- GDR:* Fritz Borgwald, Ludwigstr. 16, 437 *Köthen*
- Germania:* Alfred Neussner, Thüringer Str. 3, D-3445 *Waldkappel*
- Hispania:* José Garcia c/o Ingeniero Joaquin Benlloch 71-13a,
Valencia 26
- Nederlando:* W.J. Visser, Jukwerderweg 17, 9901 *GL. Appingedam NL*
- Oceania:* Larch T. Brade, Solomon's Pool, *Kurrajong, NSW 2758*,
Australia
- Sri Lanka:* Ronald C. Peries, 4, Sri Vijaya Road. *Colombo 6*, Sri Lanka
- Suedia:* Axel Rylander, Olshammarsgatan 58, S - 124 48 *Bandhagen*
Kerstin Åkerlund, Klippgatan, 1 S - 951 54 *Luleå*
- Suisia:* Cl. Kreis Schneeberger, 57, avenue de Champel,
1206 Genève (Suisia)
- USA:* Richard Earnhart, 405 Fry, Denton TX, 76201 *USA*
- USSR:* Boris Marechek, Per Jukovskogo 20, USSR CCCP 72011
Frunze 11

PROGRESO

MAYO - AGOSTO 1989 - N° 286

La Siejo di Leyden - Kande floro valoris oro - Publika deklaro da L. Leau -
Pri propagando di nia linguo - Fervoyi e dialekti -

LA SIEJO DI LEYDEN

«Plu bone dronita lando kam perdita lando»

*Ek la libro BRAVE MEN AND BRAVE DEEDS, da M. B. Synge, editita
1907 che THOMAS NELSON AND SONS, London, Edinburgh and New
York.*

Trad. Axel Rylander, Suedia.

LEYDEN (nuna espelado Leiden) esis un de la maxim bela urbi di Holando. En la centro dil urbo famoza situesis anciena, ruinanta turmo, stacante alte super la cirkumanta lando. De olu on povis vidar la vasta, fertila agri, konquestita ek la maro, la mikra vilaji kun sua brilanta gardeni e sua fruktoza arboregi, la nombro de mikra kanali, en qui la rivero esabis dividita, e la cent-quaradek-e-kin ponti super ta stradi aquoza.

Dum la tota varmega, sika somero di 1574 on povis vidar mikra grupi de mi-hungroza viri marchar ad supre al somito dil ruinanta turmo. Li ne marchis ibe por regardar la mikra kanali e ponti, la mikra gardeni e ridetanta vilaji; ma fore, fore trans omno ica. Lia okuli anxioze esforcis guatar super la maro - la distanta Norda Maro - qua lavis lia ruptita rivo, guatande ka ta oceano komencus rular super lia lando. E pro quo rulabus la oceano super lia lando, ta lando quan li dum tante longa yari di harda laboro konquestis ek la maro?

«Plu bone dronita lando kam perdita lando» esabis lia desesperanta klamo.

Lia urbo, Leyden, esis en stando di siejo, Holando esis kombatanta por sua libereso ek Hispana opreso. Lia regento esis Willem la

tacema, princo di Oranjia. E nun ok mili di enemiki cernis lia urbo, trupo qua certe plugrandeskus dum ke la dii pasabus. Interne la urbo esis mikra, libera trupi e kin kompanii di burgoguardo. Nula armeo, nula manjajo, nula posibleso a rinforcuri!

«La fato di via lando dependas de vi», lia duktero skribis. «Vi luktas ya nur por vi ipsa; vi havas la naciono en via manui. Eterna glorio esez via parto, se vi montras kurajo, digna de via raso e la sakra kauzo di religio e libereso».

Se li nur povus perseverar dum tri monati, lu volis injeniar omna moyeni di lua povo por helpar li de extere. La urbani savis, ke li povus fidar al nefatiganta energio dil princo. Lu esis yuna, brava, e lu esis lia heroo. «Lu iris tra la vivo portanta la kargajo dil chagreno dil popolo sur sua shultro». Lu ne faliabus nun, ma lua tasko esus giganta.

Intertempe la rejo - Philip III di Hispania, a qua la lando di Holando apartenis, ofris tentanta lurilo al hungroza civitani. Lu ofris ad omna sua eroranta regnati plena pardono, se li volus submisor e divenor loyala regnati future.

Unesme la princo timis ke la pardono povus havar ula efekto por la fatigita viri en Leyden. Ipse lu ja facabis respondo: «Tam longe kam un viro vivanta restos en la lando, ni volas kombatar por nia libereso e nia religio».

Il ne bezonabus timar por la viri di Leyden. Anke li turnis la surda orelo vers ica mesajo di mizerikordio. Li regardis la ofro kom exhorto trahizar sua patrio. Quankam kelka de lia samlandani, qui apartenis la partiso dil rejo, e nomesis la «Reneganti», skribis letro pos letro a sua «rebela» amiki en Leyden; quankam li imploresis «kompatar sua povra olda gepatri, sua filiini e sua spozini, li esis decidema.

«La maxim bona kompaton ni povas montrar», li dicis, «esas salvar nia olda gepatri e filiini e spozini de la kateni di hispana soldataro».

E la «Reneganti» taceskis.

Balde, pos la komenco dil siejo, la civitani kolektabis provizuri de omna sua viktualii, e porcionizis li strikte: duima pundo de karno e duima pundo de pano permisesis por singla adulta homo. Pos kin semani anke ita mikra porciono diminutesis. La urbo esis tante dense gardita dal enemiki, ke nur kelka kolumbi voyajera, ed habila kurieri povis portar novaji al extera mondo. Feroca kombati eventis omna-die, nam premio grantesis ad irgu, qua povus adportar kapo di hispano tra la urbopordego. Multa kapi enportesis tale. Or, la eciteso divenis tante intensa, ke la premii haltesis.

Fakte, la lando di Holando esas tre basa, e la oceano nur impedesas inundar la lando per digi e sluzi. La princo posedis certena importanta

fortreso qua situesis inter Leyden e la maro. La hispani vane atakabis ta fortreso. Per ico la princo havis en sua manuo la klefo, per qua lu povus apertar la pordegi dil maro, ed igar l'aquo fluegar super la sulo. «Plu bone dronita landi kam perdita lando».

Se nul altro povus salvar l'urbo, la digi povus apertesor. Leyden ne esis situita an la maro, ma lu povus sendar la maro vers Leyden; armeo ne povus rekrutesar por atakar la siejanta trupi, ma la ondi dil oceano povus tamen siejar ili. La princo kalkulis la preco: la domajo dil agri, la vilaji e la rekoltaji divenabus enorma; la lando, tante pacientoze konquestita ek la maro, kad ol itere povus divenar fertila agri e valoroza gardeni? Kontree - se Leyden falus, anke Holando falus. La decido esis facita. La princo ipsa surveyis la borado dil digi ye la divers loki. La granda aquopordegi apertesis, e la maro komencis lente fluar super la lando.

La 12a agosto letro dil princo trovis sua voyo aden Leyden, preganta la civitani perseverar kelke plu longe. La hungroza popolo vere divenabis nepacienta. Omna lia pano esis parmanjita, nur kelka malkuki restis kom mala substitucato. La urbani skribis al princo: «Ni satisfacis nia promiso». Li esforcis konvinkigar lu. «Ni perseveris dum du monati kun nutrajo, e dum un monato sen nutrajo. Homala fortreso ne povas facar pluse!»

Mem la malkuki nur duris quar dii, e la totala hungro minacis. Sama dio nova letro de la princo venis. Lu esis malada kun febro en Rotterdam, e lua kordio doloris por la hungroza civitani, quin lu projektis liberigar. Ma lu skribis nulo pri sua propra problemi. Lu nur naracis pri la borado di digi e la inundo da aquo. La letro lektesis laute en la merkato, e nedicebla joyo eventis inter la loyala urbani. Muzikanti marchis tra stradi pleanta gaya melodii. Kanoni pafadis e la popolo kantis e ridegis, ye granda astoneso inter la siejanti.

Or, l'aquo acensis lente. Nun ol esis dek inchi. La siejanti observeskis ke lia situeso esis deskomforta; esar cirkondita da forci plu forta kam la homala esis kelke alarmema. Li konsultis la «Reneganti», qui bone konocis sua lando, konocis omna digo e sluzo e fortreso del rivo til Leyden. E la «Reneganti» ridetis a ta folatra projeto, quan li regardis kom vana.

La dii pasis. L'unesma brilo de espero remplasesis da trista desespere. La sluzi vere esis aperta, ma l'aquo ne volis acensar. «Acensez la turmo», la siejanti mokis, «acensez la turmo e raportez ka vi povas vidar la maro venar super la sika sulo a via helpo!»

Dio pos dio pasis lente. Omnadie li iris adsupre al ruinanta turmo e regardis la sulo vers la maro «expektanta, esperanta, preganta Deo pri

liberigeso. La dek-e-sepesma dio li sendis desesperanta letro: «La urbo esas obliviata! Ni volas prefere vidar nia lando ed omna posedaji perisar en la ondi kam abandonar tu, Leyden! Ni tre bone savas ke kun Leyden anke Holando perisos».

L'unesma septembro admiralo Boisot arivis kun mikra floto ek plat-funda bateli ed okacent veterano-naveri. Feroce viraro li esis, ta 800 Zeelandani, cikatrizita e krimpligita depos antea konflikti. Li esis konocata kom viri, qui nultempe donis e prenis pardono. Quankam feroce li esis kustumata ye diciplino, e obediis bone sua komandanto. Inter la bateli esis un, qua nomesis «Archo di Delft», navo sen remili o segli. Ol pulsis adavan per roto, movata da dek-e-du viri.

La mikra floto pasis sua voyo super dua-dek-e-kin kilometri al urbo. Hike esis plura digi, tra qui la maro ne ja pasabis. Sub la okuli dil enemiki la naveri penetris la granda digi. la maro enflueskis, e la floto tra-segliris til cirkum du-mil metri de Leyden. Hike esis altra digo, qua nomesis «Verda voyo», triadek-e-kin centimetri super l'aquosurfaco, ed ol esis neprotektita dal hispani. Ne prenis longa tempo raptar ta obstaklo. Triumfanta la floto, nun konsistanta dua-cent bateli, pasis super ol. Ma Leyden ne ja esis atingita, e pasabus preske un monato ante ke la urbo esabus liberigita.

Granda lago di fresh-aquo ne ja pasabesus. E nun altra problemi prizentis su. Til ta tempo la maro portabis la bateli per favoroza venti. Nun la vento changis, e suflis de esto, e la aquo sinkeskis! Hike anke esis ponto, qua tre bone gardesis da multa soldati. La admiralo kun sua maxim forta artilrio e sua maxim brava naveri atakis la ponto, ma li pulsis retroe, desesperanta. Nun esis tota semano depos la granda digo ruptesis. la floto ankore jadis en neprofunda aquo, la esta vento igis la maro sinkar vice acensar. Nepasebla obstakli jadis inter la floto e la urbo. La hungroza civitani di Leyden reptis adsupre a sua ruinanta turmo e regardis la neprofunda ondi kun depreseso. Li ne povis rezistar plu longe!

Omno semblis obskura til la dek-e-ok-esma, kande la vento itere changis ad nordwesto, e dum tri dii tempesto ventis. La aquo acenseskis, e la bateli itere flotacis. la navanaro plenigesis da nova espero. Ye ta tempo la admiralo trovis voyo cirkume sen bezonar pasar la ponto. L'acensanta maro-fluxo, nun profundeskanta ye omna horo per la forta vento, pavorigis la hispani. Brava quale li esis sur lando, li ne esis naveri... Konfuza e misterioza danjero minacis li. Tale li perdis sua spirito-pronteso e fugis en marfora direciono vers Leyden.

Tale la floto navigis adavan en triumfo. La enemiki fugis, kande la navi arivis plu e plu proxime Leyden. Popoke, segun ke la admiralo

arivis la cirkumanta vilaji, lu komandis incendiar la domi. La flami lumizis la dezolata dezerto di aquo, e la garderi en la turmo di Leyden aklamis kun joyo la arivanta floto. Certe li divenabus libera pos kelka dii.

Or, itere la vento chanjis ad esto. Vice seglirar avane al siejata urbo, la floto strandis en duadek centimetri di aquo. Dio pos dio la bateli jadis senmova e senhelpa en la neprofunda maro!

Tatempe la princo risaneskabis tante bone, ke lu povis levar su ek la lito. Lu inspiris sua desesperanta viri per fresha espero. Lu komandis ke la lasta barilo esez destruktita. Lu reprimandis la nepacienta naveri, qui esis desperanta, e venjeme kritikis omna tardigeso.

Dumtempe Leyden jadis en sua lasta respiro. La civitani tro klare komprenis quo chanjo di vento signifikis por la avancanta floto. Kande la vento dio pos dio sufllis, li stacis sur la turmo e la tekti, savanta ke li vane deziris la fluxo, pri qua li sospiris. Nun li vortope esis hungranta. Pano, maltkuki, kavalokarno, hundi, kati - omno esabis konsumita!

Kelka bovi, ankore vivanta pro lakto ankore restis. Nun, tamen, kelki buchesis e distributesis en mikra peci al hungranta popolo. Kelki manjis vito-folii, mixita kun salo ed amilo. Altri koquis la folii di arbori, radiki e palio. Li konsumis peli di animali, li koquis omna mikra herbo. Ma nulo povis haltar lia hungro. Homini ed infanti falis mortinta sur la stradi. La civitani apene povis tranar sua fatigita membri al muri. Por hastigar la morto, hororigiva pesto eventis. Sisamil homi divenis viktimi. Tamen, li ne volis submisar su al stranjera enemiko, quankam li mortis sur sua posteni. E li sentis poka espero ke la floto povus arivar en sat bona tempo por salvar li.

«Leyden esis sublima en sua desespero».

Vere, kelkafoye esis ti, qui murmuris kontre la firma decido di la lokala autoritati, ula personi qui perdis sua kurajo pro la intensa sufrado. E nombro ek li venis al olda urbestro, Peter Vanderwert.

«Donez a ni manjajo, o negociez kun la hispani!»

La olda urbestro esis vaganta tra la stradi, kande lu tale trovis su ipsa sola, cirkondita da turbo de desperanta civitani, qui klamis por libereso.

«Quon vi volas, mea amiki? Pro quo vi asertas ke ni ruptez nia juro, ke ni renuncez, e donez nia urbo al hispani? Lo esus fato, plu hororigiva kam la angoro, quan ni nun subisas. Me dicas a vi, me facis juro tenar la urbo, e Deo do donez a me forteso executar mea juro. Me nur povas mortar unfoye. Mea propra fato esas senimportanta por me, ma ne tale la fato di Leyden, qua esis konfidita a mea sorgo... Me savas ke

ni hungros se ni ne balde liberigesos. Or, hungro esas preferinda kam deshonoriziva morto, quo esas la sola alternativo!»

La oldulo stacis sur triangula placo en la centro dil urbo. Super lu trovesis la kirko St. Pancras kun sua alta, brika turmo, ed olua du pinta turmeti. Lu esis alta, magra viro. La vizajo esis severa ed autoritatoza. «Mea vivo esas a via dispono», lu duris, «yen mea glavo! Plunjez ol aden mea pektoro, e dividez mea karno inter vi. Prenez mea korpo por kalmigar via hungro! Ma ne expektez me renuncar, tam longe kam me ankore vivas!»

Aklamo audeis dal hungranta civitani. La emociganta vorti dil urbestro plenigis li kun nova espero e kurajo. Li juris ke li volis esar fidela a sua devo, sua princo e sua lando; e li retrovenis a sua diversa funcioni, rezolvita vinkor o mortor.

«Tam longe», li klamis del rempari al enemiki, «tam longe kam vi audas hundo aboyar, kato miaular inter nia muri, vi savez ke la urbo rezistas. E kande omni saveskas ke la lasta horo venos, lore ni volas incendiar nia urbo e perisar - viri, mulieri ed infanti - en la flami, prefere kam vidor nia hemi kaptita e nia libereso represita».

La hispani savis ke la nura chanco por Leyden esus sucesoza inundo di la lando. E la floto esis ankore strandita. Ye la nokto di 1 oktobro violenta tempesto venis de nordwesto. L'aquo amasesis super la rivo di Holando, e kuris rapide trans la ruinita digi. La floto segliris avane. Li renkontris kelka enemikala bateli, e la kombato audeis en Leyden. la bateli dil enemiki sinkesis, e lia navanari precipitesis en la ondi. Nur du fortresi restis, ante ke la floto arivus al urbo. Li esis konocata kom tre forta. Or, kande la hispani en l'unesma fortreso videskis la duacent bateli e la rapida acenso dil aquo, li ekiris turbe ek la fortreso, e fugis alonge la voyo vers Haag. Do, l'unesma fortreso kaptesis. La altra esis plu granda e forta, e formikumanta kun soldati. Ta fortreso semblis neposibla asaltar o preterpasar sub la kanoni aden la urbo. Kad Leyden vere mustus perisar kande la popolo havis helpo en vido? La admiralo kredis ke li mustus vartar til nova tempesto. Lu tamen decidis facar atako proxima matino.

Or, la maro facis sua laboro. Dum la nokto audeis stranja soni, ed on anke povis vidar longa lineo di lumi super l'aquosurfaco. Subite la tota urbomuro falis kun lauta bruisado. La civitani terorigesis. Kad la hispani ja esis inter la muri? Kad helpo adfine arivis? Omno esis konfuza e misterioza. Jorkeski adfine, ed omni preparis su por atako. Interne la fortreso omno esis kalma. Subite viro videsis, vadanta en aquo til sua pektoro. Lu marchis vers la floto. Samtempe solitara puero stacis sur la tekto dil fortreso, agitante sua boneto. La misterio

esis solvita. Dum la obskureso, la hispani fugadis en paniko, la multa lumi esis lanterni dil retretanta armeo. Nur la puero vidabis omno, e havis la kurajo signalar. Talmaniere la hispani retretadis ye la instantly, kande pro acidento la urbomuri falis, e li povabus enirar la urbo en triumfo!

La bruiso dil krulanta muri nur augmentis lia hororo, kande li fugis aden l'obskureso de la fluxanta maro.

Tale, matine la triesma oktobro, la mikra floto preterpasis la abandonita fortreso ed eniris la urbo dum joyego dil civitani.

LEYDEN ESIS SALVITA!

KANDE FLORO VALORIS ORO

Ja dum l'antiqua tempi, plura civiti selektabis planto, e plu ofte floro, por insigno e simbolo.

L'insulo Rhodos exemple havis rozo por distingar sua moneti. Ta kustumo duras til nun: ni omna ja vidis la bel formo di folio di acero en la standardo di Kanada.

En l'unesma kazo la nomo ipsa, en la duesma la naturo explikas facile tala selekto.

Ma pri la tulipo, qua divenis la nacional floro di Nederlando, to ne aparas tante klare.

Certe on savas ke la kultivo di tulipi esas fonto di profito, e ke on vendas en multa landi milioni de bulbi di ta bel flori. (Hike oportas insertar parentezo: l'autoro solene asertas, memorante recent objectioni pri altra temo, ke l'artiklo esas nul reklamo pagita dal tulip-kultivisti...)

On savas anke, ke la sulo dil westala parto di Nederlando fitas ecelante por tala kultivi. Esas tamen kurioza questiono: kande, quale, pro quo to komencis?

Nu! yen pasable skarsa kazo: la Historio donas respondo.

Ni savas la loko dil deskovro kun precizeso e la dato kun bona probableso.

Sinioro Busbequius (alias Ogier de Busbeck, qua segun la kustumo dil epoko uzis latina formo di sua nomo) esis ambasadisto dil Imperiestro Ferdinand che la korto dil Sultano Suleiman.

Or ta Sultano posedas luxuza palaci e parki por vilejo en Adriano-pel (nun Edirne en Turkia). Aceptita ibe kom gasto l'ambasadisto admiris stranja flori. Li havas formo di turbani. E segun l'etimologiisti la turka vorto «tülbent» es l'origino di: Tulpe, tulipan, tulipo.

Nun pri la dato: ni savas, ke Suleiman mortis en yaro 1566, e l'Imperiestro Ferdinand en yaro 1564. La vizito di Busbequius eventis do dum la periodo precedinta la yaro 1564. Busbequius esis eminenta savozo, kun intereso por multa diversa faki, mem pri linguistiko. Il serchis e trovis rara manuskripti, e rekoliis plura deki de Gota vorti en la peninsulo Krim, che l'ultima decendanti di ta popolo.

Anke pri planti e flori lu havis kurioz intereso, ed il sucesis komprar bulbi e semini di tulipi.

Kelka yari pose, il renkontris en Wien Clusius, sua samlandano nam amba esis Sud-Nederlandani. Clusius esis la maxim experta botanikisto dil epoko, e Busbequius donacis kelka bulbi ek sua kolek-turo.

Ma intertempe en la Dekasep Provinci dil Nederlandi on sufras e subisas teroro e militi. Balde la provinci es separita, ruptita, lacerita. Ed en yaro 1593 Clusius divenis profesoro en Leiden, e duras ibe sua labori. Per sua verko «*Rariorum plantarum historia*» il enduktis multa planti til lore nekonocita. Danke a Clusius kreskas nun en Europa jonquili, maronieri, jasmini, platani, skorzoneri, e tulipi.

L'origino dil kultivado di tulipi esas do Clusius e l'urbo Leiden. Historieri adjuntas ke certeni adportis por lua difuzo helpo ne dezi-rita: furtisti, qui kaptis bulbi.

Omnakaze on obtenis balde nova sorti e la flori divenis sempre plu divers e plu bela.

Tamen, erste en yaro 1634 eventis to, quon on nomizis la «tulipo-manio»

La cirkonstanci esis chanjita; certe la militi duris, ofte mem feroce, ma la batalii eventis extere, en Germania ed en Hispana Nederlandi. On povis do itere serchar richeso per komerci e per spekulati. Spekulo es ya la fitanta vorto: certeni esas diletanti di bela flori, altri amatori di botaniko, kelki agis probable por kompletigar kolekto, ma la maxim granda parto esis nur avida spekuleri. E pro to la bulbi di tulipo atingis preci apene imaginebla.

Mult anekdoti montras, ke la tulipo-manio divenis quaza demen-teso.

On asertas, ke un bulbo esis komprita per la proprieto di un muele-rio, en altra kazo, di un bir-braserio.

On citas anke vendo di un bulbo, por qua la pago esis, ultre granda quanteso de cereali, de biro, de butro, de fromajo, di qui me omisas la detali, quar bovi, ok porki, dekdu mutoni, (omni grasoza segun la texto) e tandem un lito kun la necesa tuki, ed un arjenta drinko-kupo.

Tala precizaji es cherpita de verko da Abraham Munting, famoza profesoro pri botaniko en Groningen, to es «*Nauwkeurige Beschrijving der Aardgewassen*» (Exakta Deskripto dil planti). Ni devas kre-dar a la vereso di lua naraci, nam naskint en yaro 1626 il bone konocis l'epoko, e sua patro ipsa esis atingita da tulipo-manio e pro to perdis multa pekunio. Kompreneble il forte blamas tala dementeso.

Ni anke restas astonit e desprizanta, ma kand on pensas pri la preci di certena pikturi en l'aktual epoko, certe on povas konstatar simila spekulado.

Esas mem plu stranj anekdoti: on naracis, ke povra maristo, vidante sur sua navo bulbo pozita sur velura kuseno, konfundis ol ad onyono e manjis ol kun haringo por sua repasto. Ma la bulbo esis unik exem-plero, valoranta multe plu chere kam sua pezo per oro.

Artizano shuisto kambiis sua butiko po un semino. Il obtenis to, quo esis la serchit idealo, la mitala skopo: la nigra tulipo. Komercisti kompris ol po granda pekuniala sumo; il obtenis do rimborso di sua spensi e mem plu multe. Ma l'aquirinti quik destruktas la planto; li ya posedas altra exemplero ed agas tale por konservar lua imensa valoro.

La tulipo-manio influis anke Anglia e Francia. En Paris eventis mem kazo di foleso segun la preciza signifikio dil vorto: richa viro iluzionis divenar ipsa un tulipo e suplikis por esar arozata singladie.

Quale lo eventas kustumale pri spekuladi, kelki ganis imensa pekunio, e dume altri arivis a tota ruineso.

E pos kelka yari la tulipo-manio krulis preske subite.

La foleso divenis sajeso, la spekulado lasis la plaso por honesta labori: kultivo di bulbi por la joyo di ti, qui plu multe kam pekunio prizas la plezuro, quan grantas a la vido ta splendida flori.

A.J.

PUBLIKA DEKLARO **da L. Leau**

Profesoro en l'Universitato di Nancy

Depos 1914 me, tote absorbata da mea ofical okupeso, ne povis aktive partoprenar en l'Ido-movado ma me nultempe cesis sequar ol kun maxim grand intereso. Me restis fora de omna lingual debati e kombati, tamen on permisez a me, kom iniciinto dil Delegitaro, amiko e kunlaborero di Couturat, examinar quaze de extere, koram l'Idistaro, la nuna Ido-situeso.

Nia poziciono esas tote solida.

Zamenhof advere havabis intuico dil principi genitanta linguo tam facila kam posible por la homi dil *nuntempa* kulturo; ma il ne expresis klare ta principi, nek aplikis li metodoze. Ta principi esis parklarigat en 1907 da Komitato elektita dal Delegitaro, dum libera e koncien-coza studiokunsidi en la Collège de France.

La rigida ne-transaktemeso dil maxim multa chefi Esperantista (quan uli forsan aprobos) versimile impedis la definitiva suceso di Esperanto ne-suficante reformita; irgakaze, ol posibligis al permanent Komisitaro e pose al Akademio durigar tote libere e maxim sor-

goze e metodoze l'aplikado dil principi per qui la lingual problemo povas e devas esar solvata. Ne esas necesa expozar per multa vorti la jus aludita principi: alfabeto internaciona, gramatiko maxim simpla, sistemo di afixi efektiganta derivado reguloz e renversebla, e reduk-tanta al minimo, danke facil funcionado, la elementi dil vortaro, una-senceso dil vorti, selektado dil radiki segun la maxim alta grado di internacioneso; quo omna es moyeno e ne skopo.

Do, restas nur la tasko kompletigar la linguo en la teknikal domeno ed eventuale adjustigar ol segun quante *docado od uzado* demonstras lo kom necesa od utila.

Esas problemi qui admisas nur untipa solvuro. Tala esas la proble-mo di la L.I. La solvuro di ta problemo esas trovita depos 20 yari. Ol esis facata kun la garantio dil cienco, ol nomesas IDO. On povas imaginar nombro preske infinita de solvuri simila, ma ta omna variaji, qui povas amuzar diletanto od interesar filologo, esas fakte nura rem-plasuri (Ersatz) e tote ne konstitucas progreso.

Ni do havas certeso quaze matematikal ke nula linguo *esence* plu bona kam Ido povas esar elaborata.

Ma kad ol ne havas en su, forsan, jermi di dekada? Kad olua orga-nismo esas tote konform al legi quin la evolucado dil lingui natural evidentigas? (Me per la jusa questiono aludas la dezinenci gramati-kala.) - Se dum la kuro dil tempo ta dezinenci mustus esar chanjata, ni ne suciez pri to: ta reformo ne subversus la linguo. Ma la konkluzo quan on tiras ek la evolucionado dil lingui natural ne esas aplikebla a hel-po-linguo internaciona. Un exemplo, maxim importanta, suficos por justifikar ta aserto: la Latina, kom linguo populara, transformesis per kontakto di nova populi e naskigis plura de nia moderna lingui; ma la Latina, kom linguo ciencal internaciona restis ne-chanjata de la mezepoko til la 18-a yarcento, malgre olua gramatiko tante kompli-kita e tante kontrea al tendenco analizala dil moderna lingui. Pro plu forta motivi, Ido, tante admirinde simpla e klara, darfas timar nul esencala chanjo dal tempo.

Tale nia poziciono esas solidega.

Pro quo tamen la decidiviga suceso venas tante lente? Pro plura motivi. Me supere igis remarkar lo: la principi direktanta di la L.I. ne determinas ol en maniero absolute preciza e fatala. Per lejera modi-fiki en l'alfabeto, o chanjeti en reguli gramatikala, od en l'afixo-sis-temo, irga linguisto habila e ciencoza povus konstruktar idiomu - advere min satisfacanta kam Ido - ma preske equivalanta del praktikal vidpunto. Plura tala lingui povas esar ofrat al publiko kom konkuren-ceri di Ido; e ni savas ke ta konkurenco, mem da linguo multe min

bona kam Ido, povas durar longe, precipue se ol disponas importanta moyeni pekuniala.

Fine, on mustas agnoskar ke la mondo moderna, ne ja disponante linguo internaciona, organizis su tam bone kam ol povis por povar karear olu. Ed en la kazi en qui la bezono di L.I. esas plu vivace sentata, la multeso dil helpo-lingui diminutas la utileso di singla de oli. Ni do devas rezignar pri periodo plu o min longa, dum qua la difuzeso di L.I. esos pasable lenta.

Tamen, l'adopteso di helpo-linguo dal homaro efektigos por lu enorma temposparo. L'utileso di helpo-linguo esas sempre plu komune agnoskata, ed esas tre versimila ke kelka guvernantari fine abutos ad interkonsentar pri ta questiono. Qua do devas esar nia rolo di Idisti? Ni devas konocigar la marveloza lingual instrumento quan ni posedas da ti qui de nun esas pronta uzar helpo-idiomo, e tale prokurar a li quika avantaĵo; ni devas esar pronta prizentar nia idiomo ad omna aŭtoritati ed omna societi qui deziras oficale adoptigar Linguo Internaciona, ed eventuale impedar ke li selektez ed adoptez linguo qua ne povus digne plear la granda rolo di L.I.

Me repetas lo: la problemo di la L.I. esas nun solvita, e ta solvuro (exter neutila variaĵi) indijas nur teknikal kompletigo e *detala ajusto*. Ni do devas eskartar ni rezolveze de irga grupo qua konsideras la questiono dil L.I. kom ritraktenda *ab ovo* (del komenco). En 1907, la Esperantisti posedis nur esbosuro. Ma nia situeso esas tre diferanta: ni juas idiomo longe e sorgoze elaborita per omna moyeni lingvistikal e logikal. Por ni la progreso konsistas *ne en rikonstruktar*, ma en *parkonstruktar*.

Per organizuro, qua *egardas la libereso* di singlu en kadro komune aĉceptita, e samtempe prokuras la avantaĵi dil diciplino, ni marĉez ad-avane kun sekur e seren ardoro!

L. LEAU
Sekretario di la Delegitaro,
ex-Viceprezidanto di la Direktanta Komitato
dil U.L.I. (sistemo Ido),
Profesoro en l'Universitato di Nancy.

Quankam la supera Deklaro facesis da Profesoro Léopold Leau 61 yari ante nun, ol tote valoras esar reproduktata, pro ke ol traktas la problemo di L.I. en raciozoa ed inteligenta maniero. Ilua komenti esas maximparte aplikebla mem hodie: nia tasko ne esas rikonstruktar Ido, ma parkonstruktar ol. Esas forsan facila obliviar importanta fakti pri Léopold Leau: il esis ne nur la zeloza e konciencoza kunlaboranto di Louis Couturat lor la redakto dil granda «His-

toire de la Langue Universelle»; il esis ne nur la nefatigebla propagero dil mondlingual ideo en la rondi dil ciencozi: il esis l'incipinto ipsa dil DELEGITARO; il esis la homo qua ganabis Louis Couturat por nia idealo e qua per ta ago influis konkluzive l'evoluciono dil reformista movado mondolinguala. Sen Léopold Leau, nia Ido ne naskabus. Ni honorizas il ed omno to quon il kontributis a la felic evento qua esis la nasko dil Idolinguo.

T.L.

PRI PROPAGANDO DI NIA LINGUO

Quale me propozis en mea artikleto pri «Quale ganar nova e yuna adheranti» e referante al fotografuro di 3 yuna pueri sueda, qui intensive studias Ido en mea hemo, me volas diskutar kun la membri dil DK e precipue la idisti en la rispektiva Ido-societi en la mondo, ke ica propagala propozo por plu granda nombro di adheranti por nia linguala idealo postulas serioza studio di la kapableso di la rispektiva federuri ed/od Ido-klubi, povar aceptar interesata studianti por Ido. On ne nur povas facar intensiva propago sen havar la moyeni aceptar la yuna (ed altra) interesati. On mustas havar apta lokalo e profesoro, qua posedas la diplomo di doco ed esas apta pedagogo kun la kapableso povar entuziasmigar la studianti. To demandas, ke tala persono tre bone parolas Ido ipse, ke il povas servir la instrukto en bona maniero, qua mixas la kontenajo dil lecioni en amuziva formo, alternante kun plu «pezosa» temi quale kom exemplo «gramatikal» exerci, konversado tre frue en Ido mem sur pasable basa nivelo, por vekigar la intereso por la temo Ido per la sentimento di mem mikra progreso en la studiado.

To quon me experiencis tasinse esis jus la generala manko di justa savo pri la gramatikal elementi. La dicipuli venanta de ordinara skoli en la maxim multa kazi esas male erudita en la plu profunda regioni di gramatiko. Me kredas ke ta stando esas la sama en preske omna lando ed anke en Suedia e pos kelka konverso-exerco kontenanta humuraji me sempre infiltras kurta trakto di gramatikal kozi, por tale «ludar» kun la gramatikal elementi. E til nun to funkcias tre bone.

On mustas sorgar pri lernolibri, vorto-libri, skribili e kayeri, konversal texti qui esas facile lernebla e montras al studianto, quante multe il ja savas de la Ido-vorti qui similesas a lua nacionala vorti.

Per ico me volabis atencigar la responsiveso dil landal o lokal Ido-societi organizar tala kozi ante ke on sen-reflekte komencas kun intensiva propagado sen havar la moyeni pronta por exploatar la eventuala rezulto.

Plu tarde me distributos al landal Ido-reprezenteri la Ido-propagilo di la Sueda Federuro, tradukita aden Ido, por kopiar ta brochuro en la respektiva nacionala lingui ed aplikar li kom propagili en via landi. Ni havis pasable bona suceso per ta metodo. Ankore multa altra efikiva propago-metodi esas uzenda e me esperas, ke ni en la Ido-Konfero en Zürich-Thalwil dum nia labor-kunsidi povos lernar multa plusa idei pri efikiva propagado.

Hellmut Röhnisch

IDO-kurso kun yuna Idisti en Örebro, Suedia

Depos 5 monati ni havas IDO-kurso kun yuna skolani en Örebro, Suedia. Omni evas 13 yari e studias IDO tre zeloze 2 foye per semano. La docisto esas Hellmut Röhnisch, prezidero di la Sueda Ido-Federuro ed ULI. La studianti esas de sinistre:

Fredrik RÖHNISCH, Ehlin RENBORG, Andreas GUSTAFSSON

FERVOYI E DIALEKTI

Ofte ti qui praktikas auxiliar idioma (e partikulare l'Idisti) havas intereso por la dialekti.

Lo es komprenebla fakto, nam tante l'auxiliara lingui ke la dialekti es desprizata ed atakata da la shovin adepti dil ofical idiomi asertata "nacional" o "natural".

E tamen, ecepte kelka kazi (en qui li naskis per spontan developeso sur bazo dialektal, od esis sintezita da genioz auctoro) ta lingui existis nur pro l'impero di central auctoritato, ed ofte di la korto di stranjera suvereno, qua impozis sua propra linguo.

Ta lingui esas do nek nacional, nek natural, ma nur «statala». E li servas ofte por skopi di hegemonio.

Vice lo la dialekti esas certe plu spontan, plu popular, e do plu natural.

On povas cetere observar, ke la distingo inter linguo e dialekto esas ofte plu sociopolitika kam linguistikal. En certena regioni frontieral, exemple inter Germania e Nederlando, simil idioma es konsiderata linguo en Nederlando, e dialekto en Germania.

Mult e divers esas la valori dil dialekti: li donas ofte respondi ad etimologial problemi, li posibligas komprenar plu profunde l'evoluciono dil idiomi, e li esas quaze rezerveyo, de qua skripteri cherpas vorti, quin li enduktas en sua verki.

Dialekti havas mem un altra karaktero: la konkreteso. Li posedas ya granda quanteso de vorti por kozi, fakti ed agi dil singladia vivo, kelkafoye por expresar nuanci, quin ignoras la statala lingui. Ma li uzas poka vorti abstrakta, por nocioni konfuz ed ambigua, qui en l'oficala lingui influas ed ofte deformas la pensi e la psiki.

Tamen dialekti havas anke desavantajo: li skarse atingas linguala komuneso: li ofte varias segun la vali o mem la vilaji, kelkafoye segun anciena limiti desaparinta.

Existas pri ta temo du interesiva kazi: l'influo dil fervoyi qua kontributis a developar «koinè» to esas komuna linguo, tote spontane, sen irga decido di auctoritato.

Remarkind es la fakto, ke ta kazi studiesas da du savoza linguisti, sen irga reciprok influoso.

L'unesma esas Tazio CARLEVARO, famoza pro sua multa verki pri Linguistiko ed Interlinguistiko. Il explikas en studiuro pri la dialekto dil Kantono Ticino en Suisa, ke «Negli ultimi 100 anni si è formato un dialetto commune... denominato anche «dialetto ferroviario». Kad on bezonas tradukar? La nomo ipsa es signifika: la

komuna dialekto recevis la nomo di «fervoyal dialekto»», nam ol naskis spontane dum la pasinta cent yari, «danke al kambii ekonomikal e kultural posibligita dal kreo dil grand arterio Nord-Sud, to es la fervoyo dil Gottardo». Inter la lokala formi, ofte propra di un vilajo, kelkafoye di un valo, e l'Italiano, konsiderata ofical idiomo por l'administro, naskis tale komuna dialekto, qua esas vera «koinè».

La duesma kazo es tante klar e studienda: Profesoro Robert BRUCH, redaktis «Luxemburger Grammatik in volkstümlichem Abriss», to es populara rezumo di la Luxemburgial Gramatiko. Ed ank il explikas ke dum ta sama periodo, naskis komuna dialekto en Luxemburgia, «längs der grossen Strassen und der hauptsächlichen Bahnlinien» to es alonge la granda voyi e la precipua fervoyal linei.

To esas do exakte simila fenomeno. Ma en ta kazo nul timo povas esar pri la posvivo di ta dialekto: fakte ol divenis l'idiomo nacional, uzat en omna cirkonstanci, ne nur di la singladia vivo, ma mem por diskursi di ministro.

Ed existas du kontrastanta kazi: nek en la regioni di linguo Romancha en Suisia, nek di Walona linguo en Belgia, la facilesio dil komuniki produktis komuna formo dil dialekto. En amba kazi existis ya ne un ma du kulturala centri uzanta diferanta formi dil dialekto, ed en amba kazi anke esis urbo central uzanta un altra linguo por l'administro. La linguo restis do til nun separat en adminime du diferanta grupi.

Tala fakti montras l'importo dil social faktori en l'evoluciono dil idiomi. e de plura vidpunti tala studiuri povas esar tre utila por l'Idisti.

Ma ka lo esas l'unika konkluzo? Certe no! ni serchez plu profunde: ni trovos utila kompari e quaza parenteso dil dialekti, o per plu exakt expreso, dil regional idiomi, e di nia propra linguo.

Li omna havas eminenta valori lingual e homala: li ne persequas egoista skopi, li ne helpas ad imperialismo, li ne instigas ad odio e shovinismo, li ne probis fondar sekto, ma li esas honest intrumenti por humana komunikadi.

Ed ultre lo nia pioniri anke deziris krear komuna linguo, sintezo di la precipua sis lingui di Europa. Li uzis konciala metodi por realigar to, quo eventas per spontana maniero en certa kazi.

Ma yen grava paradoxo: Ti qui mantenas per long esforti sua linguo di minoritato, mustas nun por korespondar kun la membri di altra minoritato uzar ta lingui statala, qui desprizas e probas destruktar ta regional idiomi.

Ka li koncios e komprenos, ke tante por la honoro, ke por l'utilesio, l'Ido-linguo povas esar l'ideala komunikilo di la lingui di minoritato?

Andreas Juste

UNIONO POR LA LINGUO INTERNACIONA (IDO)

Membri dil Direktanta komitato

Prezidanto:	Hellmut Röhnisch (Suedia)
Vice-prezidanto:	Tom Lang (Anglia)
Sekretario:	David Weston (Anglia)
Vice-sekretario:	Camiel De Cock (Belgia)
Kasero:	Franz Regnier (Belgia)
Sekretario por linguala questioni:	Roger Moureaux (Francia)

Membri:

Niklas ApGlyn (Wals), Jacques Bol (Belgia), Henry Jacob (Anglia), Clara Kreis (Suisia), Tom Lang (Anglia), Roger Moureaux (Francia), Franz Regnier (Belgia), Hellmut Röhnisch (Suedia), Camiel De Cock (Belgia), David Weston (Anglia), Alfred Neussner (Germania, FRG), José-Maria Rodriguez-Hernandez (Hispania), Donald Gasper (Anglia).

La direktanta komitato rielektesos dum la yaro 1991.

PROGRESO aparas trifoye en la yaro, e tote en Ido. Pri la redakto, responsas komitato konsistanta ek kin membri: Jacques Bol (Belgia), Don Gasper (Anglia), Andreas Juste (Belgia), Roger Moureaux (Francia), Hellmut Röhnisch (Suedia).

Artikli, tradukuri e movadal informi sendez a Jacques Bol, 80 Chaussée des Gaulois, B-1300 - Wavre, qua funkcias kom mediacero en la redakto-komitato. Progreso imprimesas dal imprimerio «Ateliers du Manoir», Marcinelle, Belgia.

Editeur responsable: Franz Regnier, 16 B, Ville du Bois
B 6690 Vielsalm

Revuo qua konocigas Ido

«Idées pour tous» (Idei por omni)

7 edituri 20000 pagini pri omna temi, exploro dil jurnalaro, libri, dokumenti.

Répertoire idéiste international annuel

(Repertorio ideista internaciona yarala)

Nek abon-pago, nek kontributo esas postulata.

«Idées pour tous», DF Ausset St-Eudes, Boisset, 4 chemins
30140 Anduze (Francia)

LIBRI E BROSHURI

			Suisa franki
CONDAMIN: La konoco dil futuro*	20 p.	1926	1.80
DE BEAUFONT: Komplete gramatiko detaloza	232 p.	1925	4.00
*CONDAMIN: La konoco dil futuro	13 p.	1929	3.00
DE BEAUFONT, COUTURAT: Dictionnaire français-ido	586 p.	1915	16.00
COUTURAT: Etude sur la dérivation	100 p.	1910	4.00

Obtenebla ye la adreso: CDELI-LIBROSERVO, che K.C.E. b.p. 771,
CH-2301 La Chaux-de-Fonds (Suisia).

* * *

Dicionario de la 10 000 Radiki di la Linguo			
Universala Ido (<i>Marcel Pesch</i>),	631 p.	1964	20.00
Odo a Couturat (<i>Andreas Juste</i>),	19 p.	1961	3.50
La Fabli dil Olda Korvo (<i>Andreas Juste</i>), poemi	36 p.	1973	3.00
La Problemo dil Paco (<i>Ed. Waterkotte</i>), traduko dil diskurso da Albert Schweitzer, okazione la distributo dil Nobel Premio dil Paco, 1952 en Oslo.	11 p.	1971	2.50
Warum Ido? (<i>J. Kreis/A. Noetzli</i>), propagilo en Germana linguo kun komparativa texto			.50
Esperanto-Ido			
(Porto-spensi extra)			
Weltsprache Ido, 10 doco-lettri, Germana-Ido (<i>A. Noetzli</i>), nova edituro 1969			15.00

SULI, Badenerstr. 725, CH-8084 ZÜRICH Suisia.

Katalogo de libri en e pri Linguo Internaciona

Recevebla de

IDO-LIBRERIO

10 Heol Salop-Penarth
de Morgannwg CF6 1HG, Wals.

	(£) Preco + Posto
English-Ido Dictionary (<i>Dyer</i>), 393 p.	4-00 (+0-70)
Complete Manual of the IAL Ido (<i>de Beaufront</i>), 44 p., abridget 1973	0-70 (+0-15)
Ido for All - (<i>ApGlyn</i>), 59 p., 1975	1-00 (+0-15)
La Strukturo di Ido (<i>Jacob</i>), 16 p., 1970	0-50 (+0-15)
The Problem of an International Auxiliary Language and its Solution in Ido (<i>Dyer</i>) 194 p.	0-50 (+0-30)